

סימן סה

בוררות בעניין תחרות בין בעלי חנויות מזון מיישובים שונים

ברמת הגולן – פסק דין

דין תורה שהובא לפני מו"ר הגר"י אריאל שליט"א, רב העיר ואב"ד לממונות רמת גן.

ו' באדר תשע"ז

כל מצרך שבאפשרותם לספק. החנות מהווה מרכז רווח סגור והכנסות החנות מכסות את הוצאות תיפעולה, עובדי הצרכנייה ותפעול הצידוד בה. הרווח שלנו על המכירות הוא 19%. ישנם כרטיסים לכל חבר באגודה השיתופית והמכירות הללו פטורות מן המע"מ. נפתחים כרטיסים לתושבי האזור שאינם חברי רמת המגשימים, ועל המכירות הללו משולם מע"מ כדין כמבואר במכתבו של רואה החשבון בועז מקלר, כי המושב משלם כדין מע"מ על המכירות בצרכנייה היישובית ללקוחות שאינם תושבי היישוב. לחקירת בית הדין מסביר הנתבע שהוא מחייב כל לקוח מזדמן או תושב שאינו בן רמת מגשימים במע"מ. אך הנתבע הודה שאין מוצגים מחירים שונים בחנות לתושב או מי שאינו כן.

סיכום:

התובעים מבקשים להפסיק לאלתר מכירת מוצרי מכולת ללקוחות אשר אינם תושבי רמת מגשימים, הן בכרטיסים והן כלקוחות מזדמנים, ולרכז את המכירות בצרכניית רמת מגשימים רק לתושבי רמת מגשימים בלבד.

הנתבע טוען שטענת התובעים בעניין אי תשלום מע"מ כחוק משוללת יסוד. זכות רמת מגשימים להחזיק גוף מסחרי שמתח הרווחים

התובעים: צרכניות חספין, נב ואבני איתן

הנתבעים: אגש"ח רמת מגשימים

טענות התובעים:

התובע: ביישובים אבני איתן, חספין, נוב ורמת מגשימים חיות כיום כשמונה מאות משפחות כ"י. בכל יישוב קיימת חנות מכולת האמורה לשרת את תושבי היישוב עצמו.

חנות המכולת ברמת מגשימים החליטה לפתוח שעריה לתושבי כל יישובי הסביבה ואף פרסמה את הדבר אך מיד סגרה את הפרסום. אבל לקוחות המשיכו לפקוד את החנות ברמת מגשימים.

לטענת הדובר, החנות קונה מקו-אופ במחיר מוזל, מוסיפה 16.5%, ומוסיפה גם מע"מ, אך יש להם חדר למכירה ללא מע"מ. המחיר המוזל יחסית גורם נהירה אליהם וגורם לשאר החנויות בסביבה הפסד, עד כדי חשש להתמוטטות הצרכנייה המקומית, על כן, תובע הדובר להפסיק מכירה בחנות ברמת מגשימים ללקוחות שאינם תושבי רמת מגשימים, שהוא מושב שיתופי, והוא מחזיק את החנות על חשבון המושב, לצורכי חברי המושב.

תשובת הנתבע:

הנתבע: מסביר שמטרתם למכור לכל דורש

בו נמוך, כל עוד הפעילות נעשית ביושר. עוד טען הנתבע שראוי לתת לתושבים מהסביבה ליהנות ממחירים נמוכים בעידן עלות מחייה גבוהה.

פסק דין:

אצלו, וחכמים מתירין. ולא יפחות את השער, וחכמים אומרים: זכור לטוב. לא יבור את הגריסין, דברי אבא שאול, וחכמים מתירין. בעניין חלוקת גריסין וקטניות לילדים מבארת הגמרא. מאי טעמיהו דרבנן? – דאמר ליה: אנא מפליגנא אמגוזי, ואת פליג שיסקי. כשם שהחנווני האחד מפתה את המשפחות לבוא אליו על ידי חלוקת אגוזים יכול השני לפתות את הילדים על ידי חלוקת שקדים. ובעניין הפחתות המחירים שנזכר בחלק השני של המשנה: "ולא יפחות את השער" מבאר התלמוד:

משום דקא מרווח לתרעא.

מבאר שם ברש"י: "ואוצר פירות יראו שהוזלו וימכרו בזול."

סוגיה זו צריכה להבחין על הרקע של המושג התלמודי אותו מצינו בפרק השני של מסכת בבא בתרא (דף כא עמוד ב) "קא פסקת לי לחיותי".

וכך מצינו שם בתלמוד: "אמר רב הונא: האי בר מבואה דאוקי ריחיא, ואתא בר מבואה בחריה וקמוקי גביה, דינא הוא דמעכב עילויה, דא"ל: קא פסקת ליה לחיותי. הגמרא דנה האם רב הונא שקיים יסוד הלכתי של "קא פסקת לי לחיותי".

והגמרא מבארת:

ש"אפי' תימא רבנן, עד כאן לא פליגי רבנן עליה דרבי יהודה התם – אלא דאמר ליה: אנא קמפליגנא אמגוזי, את פלוג שיוסקי, אבל הכא אפילו רבנן מודו, דא"ל: קא פסקת ליה לחיותי".

הקדמה:

אחת החובות המוסריות החשובות בעולמה של היהדות הוא החובה לשאת ולתת באמונה. כך לדוגמא קובעת המכילתא "והישר בעיניו יעשה – זה הנושא ונותן, שכל מי שנושא ונותן באמונה רוח הבריות נוחה הימנו" (מכילתא פרשת בשלח פ' ט"ו), והתלמוד במסכת נדה מוסיף, מה יעשה האדם ויתעשר? ירבה בסחורה ויישא ויתן באמונה" (דברי ר' חייא בדף ע:).

מצד אחד, אנו מבקשים ליצור תחרות הוגנת בין סוחרים המבקשים להתפרנס מן הקהילה. מאידך, קיומה של תחרות עסקית הוא מאבני היסוד של כל כלכלה בריאה, והיא היחידה המאפשרת לכלל הצרכנים קיומו של מסחר הוגן כלפיו, ורמת מחירים שהציבור יוכל לעמוד בה. וודאי שהדברים אמורים כיום כאשר התחרות על כיסו של כל צרכן היא מגוונת ואדם יכול לבחור בין הקנייה בחנות הסמוכה לביתו או קניות באמצעות רשתות שיווק גדולות שבהן אדם אינו צריך כלל להגיע אל החנות אלא לקנות באמצעות מכשיר הטלפון שבכיסו בכל מקום תוך השוואה פשוטה של מחירי המוצרים וגם קבלת המשלוח של קנייתו בצורה מסודרת בפתח ביתו.

הסוגיה התלמודית

המשנה במסכת בבא מציעא (דף ס' עמוד א') קובעת:

רבי יהודה אומר: לא יחלק החנווני קליות ואגוזין לתינוקות, מפני שהוא מרגילן לבא

דלמעבד תקנתא למוכרים במאי דאיכא פסידא על הלוקחות לית לן רשותא, הלכך כיון דאיכא הרוחה ללוקחים לאו כל כמנייהו דמוכרים דמתקני לנפשייהו ומפסדי לאחריים. תרגום: אלא מסתבר לנו שכל זה במקום שאין בעיכוב זה הפסד לבני המקום כגון שהמחירים שווים והסחורה שווה כיוון שהקונים אינם משתכרים בקיום המכירה של החיצוניים, עשו חכמים תקנה לבני המקום שלא תפגע פרנסתן ולא ייפסדו חייהם, אבל במקום שהסחורות שוות והדמים של החיצוניים זולים יותר אם הקונים הם נכריים, רשאים בני המקום לעכב את החיצוניים, אבל אם הקונים הם ישראלים, אין לנו רשות לעשות תקנות למען המוכרים שיהיה בו הפסד לקונים).

היינו שלדעתו של הר"י מיגאש רווחתם של הצרכנים שהם ישראל הוא השיקול המכריע, ואין לנו רשות לתקן תקנה להגנת הסוחרים המקומיים כאשר הדבר יפגע בתחרות העסקית שבין הסוחרים ותביא להורדת המחירים לצרכן. היינו, טובתם של הצרכנים המקומיים גורמת לכך שלא נוכל למנוע כל תחרות עסקית ולמנוע סוחרים מן החוץ שיבואו להתחרות עם הסוחרים המקומיים.

והוסיף שם הר"י מיגאש:

וכן נמי דאמרינן בענין עושה אדם חנות בצד חנותו של חברו בר מתא אבר מתא אחריתי מצי מעכב היכא דליכא ארווחי תרעא בהווא מידי דובין ביה הוא אבל היכא דאיכא ארווחי תרעי לא מצי מעכב דלאו כל כמיניה דמתקן לנפשיה ומפסיד לכולהו בני מתא וכן הדעת נוטה.

(תרגום: וכן מה ששנינו שעושה אדם חנות בצד חנותו של חברו בן העיר על בן העיר האחרת, יכול לעכבו רק במקום שאין רווח

מתי נאמרת סברת קא פסקת לי לחיותאי

דברים אלה מחייבים אותנו לדיון מתי תחרות עיסקית הינה רצויה ומתי נאסור אותה מן הטעם של "קא פסקת לי לחיותאי".

מחלוקת יסודית בתחרות עיסקית בין הראשונים

בספר השיטה מקובצת למסכת בבא בתרא הובאו דברי הר"י מיגש שכתב:

"נקטינן השתא מהא שמעתא דאית להו רשותא לבני מתא לעכובי דלא לאתווי עיסקא ממתא אחריתא לזבוני לה במתייהו בלא יומא דשוקא ואפילו לעלמא אי נמי לבני מתא ואפילו ביומא דשוקא. ולזבוני לעלמא ביומא דשוקא לית להו רשות לעכובי עליה בהכי."

תרגום: לומדים אנו משמועה זו שיש רשות לבני העיר לעכב עסק מעיר אחרת מלבוא ולמכור בעירם שלא ביום השוק אפילו למכור לאחרים. וכן שלא למכור לבני עירם ואפילו ביום השוק, אבל לעכבם מלמכור לעולם ביום השוק אינם רשאים).

היינו פשוט דברי התלמוד, לדעת הר"י מיגאש הוא שרשאין בני העיר לעכב סוחר ממקום אחר לבצע מסחר במקומם. אך מציין הר"י מיגאש שם שעכוב זה יש בו התנאה. אלא מיהו מסתברא לן דהני מילי היכא דליכא פסידא ללוקחים הוא כגון דשוו דמים אהדדי ושין עיסקי אהדדי כיון דלא מרויחים לוקחים מידי, עבדו רבנן תקנתא לבני מתא כי היכי דלא לישהיין עסקייהו ולא תפסיק חיותייהו, אבל היכא דשוו עסקי אהדדי ולא שוו דמי להדדי, אי נמי שוו דמים ולא שוו עסקי, חזינן אי לוקחים דהאי מתא ישראל נינהו מסתברא

והוסיף הרמב"ן:

וכן נמי דמתני' בהכי ריהטא דלא פליגי רבנן ור"י אלא בבעלי אומנויות אבל מי שאין לו לירד לאומנות, משום מרווח תרעי ודאי לאו כל כמיניה, ואי בעו בני מאתיה דלוזיל גיהו יתנו על השערים או יושיבו ביניהן אחד מעירן, אבל האי ודאי מצי מעכב אההוא בר מתא אחריתי, דאי לא תימא הכי לעולם לא יעכב שאי אפשר שלא יוזל השער כשיש שם הרבה בני אומנות זו ותקנת לוקחים ודאי היא, אלא ש"מ כיון דהאי אית ליה פסידא לאו כל כמיניה דליתי בר מתא ואחריתי וליתקין להו ללוקחים ויפסיד למוכרים.

(תרגום: וכן בסיפא של המשנה יש לבאר שלא נחלקו רבי יהודה וחכמים אלא בבעלי אומנויות, אבל בתקנה משום רווח מחירי הסחורה אין לנו רשות, ואם רוצים בני המקום להוזיל סחורתם, יתנו בתקנה על המחירים כולם או יושיבו אחד מעירים אבל ודאי רשאי הסוחר המקומי לעכב בן עיר אחרת, שאם לא כן מתי יוכל לעכב שהרי ככל שירבה מספר הסוחרים תמיד יוזל השער ויש בזה תקנת הלוקחים, אלא כיון שלסוחר המקומי יש הפסד אין אנו יכולים לתקן תקנה לטובת הצרכנים על חשבון הסוחר המקומי).

טענתו של הרמב"ן היא שאם נקבל את דעתו של הר"י מיגאש שבכל פעם שנגרמת הורדה במחיר בגין התחרות העסקית, תהיה זו מותרת תמיד גם כשבא בן מבוי ממקום אחר שהרי תמי ריבוי של סוחרים גורם להורדת מחירים.

הרמב"ן מוסיף התנאה נוספת על מנת לעודד את שמירת המחירים הראוי ואומר:

אבל בני המדינה רשאים להתנות שימכור בכך וכך, ואם לאו שיושיבו שם אחר ובלבד בשער בינוני שיפה לשניהם, ומיהו אי לא

ממון בדבר זה שהוא מוכר, אבל במקום שיש רווח ממון, לא יכול לעכבו, שאין מתקנין דבר לאדם שיש בו הפסד לכל בני העיר וכן מסתבר הדבר (הר"י י' מיגש ז"ל).

והרא"ש סיכם שיטתו (רא"ש מסכת בבא בתרא פרק ב' סימן יב).

וה"ר יוסף הלוי ז"ל כתב ובלבד שמוכר כשער שאר חנוונים אבל אם מוכר יותר בזול אין מעכבין עליו כיון שהוא טוב לבני העיר.

חלוק עליו (על הר"י מיגאש) הרמב"ן בפירושו לסוגיא והוא כתב אחרי שהביא דברי הר"י מיגאש:

ולא מחוור גבן מדתנן (ב"מ ס' א') ולא יפחות את השער ואף על גב דתנן עלה וחכמים אומרים זכור לטוב משום דקא מרוח תרעי התם הוא בבני דההוא מתא משום דא"ל אוזיל את וזבין, אבל אבני מתא אחריתי מעכב דאיהו לית ל' עסק בהדיה דלאו בר מאתיה הוא, כדאמרן ליעל גבי בר מבואה דעד כאן לא פליגי רבנן עליה דר"י אלא משום דא"ל אנא פליגנא אמגוזי את פליג שיסקי, כלומר כיון שכבר ירד לאומנות זו יכול לתקן עצמו, אבל הכא א"ל פסקת ליה לחיותאי יכון שהוא העמיד תחילה לאו כל כמיניה,

(תרגום: ולא ברור לנו ממה שאמרו במשנה ב"מ דף ס' עמוד א' שלא יפחות השער ואף שחכמים אמרו שזכור לטוב במה שמוריד השער שגורם להורדת מחיר הסחורה, שם מדובר בבן אותו העיר שאומרים לו הוזל גם אתה את המחיר ומכור, אבל על בן העיר האחרת רשאי לעכבו שאין לו עסק איתו, כמו שאמרו בסוגיית בן המבוי שלא חלקו חכמים על רבי יהודה אלא משום שאומר לו אני מחלק אגוזים חלק אתה שקדים אבל כאן הרי בן עיר אחרת פוסק הוא לחייו).

רק שיש לאדון כך וכך א"כ אינו פוסק לחיותו דהא אם היה משלם היה גם הוא רשאי להיות בעל חנות וכדומה ורק שאינו משלם אם כן מזלו גורם שאינן משגיחים עליו ומה לאחר בזה וא"ל דאם היה מצטרך לשלם ולא הי' לו לשלם לא היה מוכרו מזוג דז"א דל"מ אם משלמין דבר מועט וא"כ אף שזה אין לו יש לו לאחר לשלם ולא פסק הוא חיותא של זה אלא אף אם הוא צריך סך רב וכדומה מ"מ כל שהיה יכול אחר ג"כ לבא לזה שוב אינו פסיק חיותא גמור כנפלע"ד".

בקטע זה ביקש בעל השואל ומשיב לקבוע כי אם אין מספר החנויות קבוע על פי החלטות מנהליות של השלטון, אין כאן פסיקת חיות, שהרי מבחינת השלטונות רשאי כל מאן דהוא לפתוח כאן חנות באם ישלם לשלטון את המס הראוי, אך בקטע הבא מסכים השואל ומשיב שאם בעקבות ההשתמטות מן המס יכול אותו בכל העסק להציג מחירים זולים יותר, אכן נוצרת כאן תחרות שאינה הוגנת בעליל ובעלי החנויות יכולים לטעון כלפיו: "קא פסיקת לי לחיתאי".

ומוסיף השואל ומשיב:

"אף שבשו"ע מבואר דאם מוזלין המקח לא מצי מעכבי מפני תקנת הלקוחות זה דוקא כשמוזלים מצד שיכולים לתת בזול יותר שהראשונים רצו להוקיר אבל כאן מה שהם מוזלים מפני שאין משלמין המס א"כ הראשונים לוקחים באמת כפי שוים בזה אין מעלה מה שהם מוזלים כנפלע"ד".

היינו אף שבעלי חנויות לא יכולים לעכב אחד את השני מלהוזיל מחירים משום שיש בזה תקנת הלקוחות וכמו שהעיר שם ה"שואל ומשיב", תחרות זו בוודאי רצויה היא לתקנת השוק, אך אם מזילים מחמת התחמקות מתשלום מס, הופכת התחרות

שוו עסקי אהדדי ודאי מודינא דמצו למימר ליה את עסקך גריעא והך עסקא שפירא וכעיסקא אחריתי דמיא דהא לית לך דכותה. בני המדינה רשאים להתארגן ולהתנות קיומו של פיקוח על המחירים שאם לא כן יביאו סוחר נוסף לקיומה של התחרות על המחירים, וכן בתנאי שאנו עוסקים בעסק ראוי ומסודר.

תשובת בעל השואל ומשיב והמאמר מדרכי

תשובה חשובה הנוגעת למקרה שלפנינו נשאל בעל השואל ומשיב (בן המאה התשע עשרה הרב יוסף שאול נתנזון שהיה רבה של העיר הגדולה לבוב שבפולין. שו"ת שואל ומשיב מהדורה א' חלק א' סימן א'):

השאלה הגיעה אליו מרבה של העיר לייזנסק בשנת תרט"ז (1856) בעלי חנויות שהיו משלמים מסים לשלטונות העיר שאלו אם מותר להם למסור לידיעת השלטון בעל חנות שהתחמק מתשלום המס ועל ידי כך נוצרה תחרות שאינה הוגנה בין אותו בעל חנות לבין שאר החנויות בעיר. יסודה של השאלה האם במקום שיש מתחמק מתשלום המס יכולים שאר בעלי החנויות לטעון כלפיו קא פסקת לי לחיותאי.

תשובתו של בעל השואל ומשיב:

"והנה לכאורה דבר גדול דיבר דשייך בזה פסקת לחיותא אמנם אחר העיון נלפע"ד דזה דוקא אם הי' סך קצוב כמה יהי' בעיר בעלי חנות או מוכרי מזיגה והוא בבל תוסיף חנות או מוכרי מזיגה אף בכסף מלא שייך לומר קפסקי' לחיותא והוה דומיא דבני עיר אחרת או בני מבוי אחת דמסתמא נקצב כמה אנשים יש בעיר או כמה פאמילנטין במבוי זו, אבל באם שיכול להיות כמה חנות או מוכרי מזיגה

עניין כלל לדיני גרמי וגרמא בניזקין, דאם לא כן היה קשה עלינו כלאותם החילוקים דמחלקינן בין בר מתא אחרינא ובין בר מבואה אחרינא ושכינו אי אית בהו דינא דגרמי כולה לחייבו ואי הוו גרמא כולהו ליפטרו אלא שזה תקנה דרבנן מפני תיקון העולם".

בענין זה ממשיך בעל הנטע שעשועים את דרכו של הרא"ש בתשובתו היסודית בין זה בתשובתו

(שו"ת הרא"ש כלל ה סימן ג)

"כהיא דפרק לא יחפור (דף כ"א ב'): עושה אדם חנות בצד חנותו של חבירו, ומרחץ בצד מרחץ של חבירו, ואינו יכול למחות בידו, מפני שיכול לומר לו: אתה עושה בתוך שלך ואני עושה בתוך שלי. ואף על פי שהדבר ידוע שהחנות של הראשון דמיו נפחתים, שיותר היה נמכר ביוקר כשלא היה ממבוי אלא חנות אחת, אף על פי כן אינו יכול למחות בידו. ואף על גב דקאמר: תנאי היא, ורבן שמעון בן גמליאל פליג, דאמר: אף לשכנו כופהו; היינו משום שירוד לאומנותו ופוסק חיותו, אבל משום דדמי חנותו נפחתים, לא פליג".

מכיוון שאנו עומדים פה ביסוד הדין של תחרות הוגנת מתקנת החכמים, יש לבדוק נושא אחד האם התחרות הינה הוגנת או שלאחד הצדדים יש כאן אמצעים להפעלת תחרות שאינה הוגנת.

הסבר הנימוקי יוסף למחלוקת הר"י מינאש והרמב"ן

רבנו יוסף בר חביבא בפירושו להלכות הר"ף על מסכת בבא בתרא (דף י"א בדפי הר"ף) הביא אף הוא את מחלוקת הר"י

לבלתי הוגנת ושאינן הסוחרים האחרים למנוע אותה (אפילו על ידי מסירת אותו סוחר לשלטונות הנכרים).

תשובה דומה השיב גם בעל המאמר מרדכי (רבי מרדכי זאב איטינגא – היה גיסו של בעל השואל ומשיב. הספר יצא לאור בלעמבארג בשנת תרי"ב (1852) ומצוי בתכנת אוצר החכמה). השאלה שנשלחה לבעל ה"מאמר מרדכי" מאת רבה של העיר בורשטין שהסוחרים בה שכרו בכסף מאת אדוני העיר את הזכות לסחור בעירם אך בני הכפרים שסביב העיר מוכרים יין שכר לערלים וישחיתו נחלתם כי מוכרים בזול", והם הסוחרים קיבלו בלעדיות עבור הכסף שהם שילמו, אך הכפריים ביקשו לקבוע שכיון שהבלעדיות הזאת לא מאפשרת לבני העיר לקנות יין שר בזול הרי שההסכם שקיבלה הקהילה באותה בלעדיות אינו ראוי, ויש לבטלו.

למעשה פסק שם ה"מאמר מרדכי" שאכן אי אפשר לקבל הסכם בלעדיות בעיר שכן הדבר גורר הפסד לבני העיר, אך במקום שנוצר פער מחירים בכלל שבני המקום קונים בכסף את הרישיון למכירה בעיר, רשאים הם לעכב סוחרים מן החוץ שלא למכור בתוך עירם.

יסוד הדין של "קא פסקת לי לחיותאי"

ראוי בעניין זה להוסיף ולבאר שהטענה "קא פסקת לי לחיותיה" אינה נובעת מן היסוד המשפטי של דינא דגרמי בניזקין, וכמו שכתב רבי צבי הירש מבוטשאשט בתשובתו "נטע שעשועים" סימן ל"ז (הספר יצא לאור בשנת תקפ"ט 1829 ומצוי אף הוא בתכנת אוצר החכמה), וכך כתב בתוך תשובתו "נראה לעניות דעתי דהאי דינא דבר מבואה אינו

המקומיים דרישה שפירמה זעירה אינה יכולה לקיימה".

אם ננסה להשליך את המונחים הכלכליים שהוכרו לעיל לדברי הראשונים הרי ביאור הדברים הוא דלעת ה"נימוקי יוסף", בכל מקום שמתחרה חיצוני יכול להשפיע על רמת מחירים של תושבי המקום, מודה הרמב"ן שאי אפשר למונעו מלהתחרות בבני המקום, אך במקום שאין כניסתו לשוק המקומי משום שיפור במצבם של הצרכנים, יוכלו בני המקום למנוע את כניסתו של החיצון יוכלו בני המקום לעכבו שכן אין בזה תועלת לבני המקום ורק נזק לסוחרים המקומיים.

הנחת היסוד שלה פוסקים היא שטובת הצרכנים עומדת מעל טובתם של הסוחרים.

שיטת ההלכה

פסק השולחן ערוך בהלכות אונאה ומקח טעות סימן רכ"ח סעיף י"ח:

מותר לחנוני לחלק קליות ואגוזים לתינוקות, כדי להרגילם שיקנו ממנו. וכן יכול למכור בזול יותר מהשער, כדי שיקנו ממנו, ואין בני השוק יכולים לעכב עליו (וע"ל סימן קנ"ז סעיף ה'). מדברי השולחן ערוך עולה שאין אנו נזקקים כלל לפשרתו של הנימוקי יוסף ובכל מקרה אי אפשר למנוע תחרות בין הסוחרים.

הרמ"א הביע דעתו בשולחן ערוך "חושן משפט" הלכות נזקי שכנים סימן קנ"ז סעיף ז':

"א"א הא דבני העיר יכולין למחות בבני עיר אחרת, היינו דוקא בדליכא פסידא ללקוחות, שמוכרין כשאר בני העיר וגם סחורתם אינה טובה יותר משל בני העיר, אבל אם נותנין יותר בזול, או שהיא כג' יותר טובה, שאז

מיגאש והרמב"ן שהזכרנו בתחילת דברינו, זה לשונו שם:

"שיעור חיותיכו. פי' הר"י בן מג"ש ז"ל דהיינו דוקא היכא דלא מוזלי תרעא טפי אז אמרינן דמצו מעכבי אבל אי מוזלי טפי הא איכא תקנת לוקחים דהיא מתא (אם ישראל נינהו) לא מצו מעכבי דאם לא כן לעולם לא מצו מעכבי שאי אפשר כשיש שם הרבה מבני אומנות שלא יוזל השער ובשביל דבר מועט כז' לאו כל כמיניה לבר מתא אחריתי דליפסיד להאי וליתקן להאי דאי בעו בני מתא דלזוזל גבייהו או יתנו על השערים או יושיבו אחר מעירן כן נראה דעת הרמב"ן ז"ל ומיהו הוא ז"ל מודה דאי לא שוו עיסקי אהדדי דלא מצו לעכב דרע ויפה כשני מינין דמו הילכך הך עיסקא דשפירא כעיסקא אחריתי דמיא דהא ליתא שם דכותה ונראה שהסכים לזה הרמב"ר ב"ל בחדושינו:"

מדבר הנימוקי יוסף עולה שאין כלל מחלוקת בין הר"י מיגאש. אין בני העיר יכולים לעכב מוכרים מלמכור בעירם בזול יותר מבני העיר רק אם אינם מוכרים בזול יותר במידה חסרת משמעות, או הם יכולים לעכב אלה על החיצוניים. ד"ר יהושע ליברמן הסביר את דברי הנימוקי יוסף במונחים של הכלכלה המודרנית. זה לשונו בספרו על התחרות העיסקית: "כאשר מבנה השוק המקומי הוא תחרותי בעוד שהפירמה החיצונית היא זעירה יחסית ואינה משפיעה על המחיר הענפי, אין הצדקה להתיר את כניסתה לשוק המקומי. בתנאים כאלה ובמקום שהביקוש המקומי הכולל נתון וקבוע, תגרום כניסתו של מתחרה חדש צמצום במכירותיהם של מתחרים מקומיים, אך לא תשפר את מצבם של צרכני העיר. תחרות חיצונית זוכה לעידוד רק אם קיומה תורם לרווחת הצרכנים

/ ישתתפו / עמהם אף דאיתא למקצתן פסידא
בהאי."

מבין התשובות רבות שנכתבו בנושא זה
ראוי להביא במיוחד את תשובתו החשובה
של רבי חיים הלברשטאם מצאנז בעל
ה"דברי חיים" (חושן משפט חלק א' סימן
י"ט):

השואל רצה לומר שבמקום שיש פסיקת חיות
לסוחרים ברור שיש איסור להניח תחרות
עסקית.

וביאר הדברי חיים שאמנם רבהונא מעכב
בר מבואה את חבריו מאותו מבוי להעמיד
רטיחים באתו מבוי והקשו עליו מהא דעושה
אדם חנות בצד חנותו של חבריו והגמרא
מיישבת שהוא מחלוקת התנאים שרבנן
סוברים שאינו יכול לעכב שכנו שהרי זה
עושה בתוך שלו וזה עושה בתוך שלו והקשו
גדולי הפוסקים הרי הסברא שזה עושה בתוך
שלו וזה עושה בתוך שלו היא הלכה בהלכות
הרחקת נזיקין (בבא בתרא דף כ"ה עמוד
ב'), ושמואל פסק כרבי יוסי "שזה עושה
בתוך שלו וזה עושה בתוך שלו" ורב הונא
שביקש לאסור בר מבואה אחד על השני
חלק על שמואל (וכבר האריך זה בבית אפרים
[בסי' כ"ו]:).

ותירץ הדברי חיים על פי ה"נימוקי יוסף"
בריש לא יחפור [י"ז ע"ב ד"ה אתמר הבא
לסמוך] וכן כתב ה"בית יוסף" לסי' קנ"ה
בשם תשובת הרשב"א [ח"א סי' אלף קל"ב]
דאין יכול לשעבד קרקעות חבריו ורק היכי
שהתחיל בהיתר חבריו הבא להזיקו צריך
להרחיק לרבנן אם ההיזק הוא ממילא ולר'
יוסי היכי דהיזק הוא מגירי דיליה אך דבר
שיש לזה רשות לעשות ולזה רשות לעשות
ונהגין לעשות הדבר הזה במבוי לא זכה

נהנין הלוקחין מהן, אין מוכרי הסחורות
יכולים למחות (הרא"ש וטור בשם הר"י
הלוי), לו] ובלבד שיהיו הלוקחים ישראלים,
אבל בשביל עובדי כוכבים הנהנים, לא
(רבינו ירוחם נל"א ת"ו והמ"מ בפ"ו
משכנים). וכשמביאים סחורה אחרת שאין
לבני העיר, אף על פי דלא מוזלי במקח ואינה
יותר טובה, אינם יכולין למחות (ב"י מדברי
הפוסקים), היינו שכל הוזלה יכולה לשמש
עילה למניעת בני העיר להתנגד לכניסתם
של מתחרים נוספים לעירם.

אמנם הרמ"א עצמו כתב בתשובתו (שו"ת
הרמ"א סימן עג):

"ומעכשיו בנדון דידן שבני העיר הגדולה
אומרים לתקן שאין בני עיר אחרת ישאו
ויתנו בעירן שלא כדת, אף על גב דהוי פסידא
למקצת יחידים בדבר, הרשות ביד הקהל
לתקן להכריח היחידים ולהפסידן כדי
להעמידן על החוק שחקקו להם הרשות בידן.
ואם כן נראה דיכולין הקהל למחות ולתקן
בקהלה שאין להשתתף עוד עם אלו הנושאים
והנותנים, כההיא דתוספתא שכתבי רשאין
בני העיר לומר כל מי שיראה אצל פלוני יתן
כך וכך, דודאי מיירי בכה"ג שענין ראייתו
אצל פלוני מזיק לבני העיר ולכן הכח בידן
לתקן היזקם כאשר יחפצו. ודומיא דסיפא,
כל מי שיראה פרתו של פלוני בין הזרעים
יתן כך וכך, דהא ג"כ מעם זה דחוקקין קנס
להעמיד דין תורה שלא יזיק אחד לחבירו.
וה"ה בראייתו אצל פלוני שמזיק לבני העיר,
ולכן הרשות בידן לקצוב קנס כפי רצונן ולא
מיקרי זה מסיע על קיצתן במקום דאיכא
רווחא להאי וכי. ולכן אם בני העיר מוחין
במקצת בי עירן מלהשתתף עמהם מכח
שאומרים שגורמין להם היזק בדבר זה, נראה
דיכולין לתקן דבר זה כפי רצונן לבל ישתתפו

דברי ה"דברי חיים" למדנו שאף שביקש לראות במקרים אלה היבט של הלכות נזיקין דבר שיוצר שעבוד על הקרקע במבוי שלא יזיקנו המגיע לכאן מבחוץ או אולי אפילו לאותו מבוי אך גם מבחינה זו ראה ה"דברי חיים" היזק זה כהיזק שבא בגרמא והתקשה לאסור אותו אלא שלא רצה לצאת כנגד תשובת הרמ"א המפורסמת (תשובה י' בתשובות הרמ"א שעסקה במחלוקת שהייתה בין המהר"מ פדואה למדפיסי ספר הרמב"ם האיטלקיים ואין כאן המקום להכנס לסוגיה סבוכה זו אך כל כולה אינה עוסקת במגבלות בנובעות מדיני נזיקין).

העניין חשוב מאד לעניינינו. בכל המקרים שאנו עוסקים בהם בהלכה ובפסיקה מדובר באדם פותח עסק או מסחר כשהוא פולש לתחומו של עסק קיים במבוי ברחוב או בעיר של בעל העסק או החנות הקיימים.

באירוע שבא לפנינו בעלי הצרכנייה של רמת מגשימים לא פלשו לשום מקום אחר אלא עומדים במקומם ולכן אין אנו יכולים לעמוד כאן מצד גדרי נזיקין שהעלו הפוסקים לדיון (זאת כנראה היה היסוד לתשובת הרמ"א אותה הזכיר הדברי חיים).

אומנם אילו היה מישוהו פותח חנות מתחרה בתוך המושב היה מקום למונעו מכך, כי ברור לכל בר דעת שאין סיכוי לשתי חנויות באותו מושב להתפרנס ויש מקום לטענת קא פסקת לחיותי. אולם כאן מדובר בחנות במושב סמוך שהיא קיימת ועומדת בזכות עצמה.

הטענה העיקרית שהייתה יכולה להיטען משום קא פסקת לי לחיותי היא אם יש שינוי בחיוב המסים המוטל על בעלי המכולות האחרים ואילו אנשי רמת מגשימים, שהם עצמם פטורים מחובת תשלום מע"מ היו

חבירו העושה בתחלה הדבר ההוא שחבירו יצטרך להרחיק דהוי כחצר השותפים וכן ביאר בסמ"ע [ס"ק ל"ח]:

ומסקנת בעל הדברי חיים היא שאדם הפותח חנות במבוי אין בכחו לשעבד קרקע חבירו שלא להיות בו חנות וכל אחד עושה בשלו ואף שיגיע היזק שהקונים לא יבואו לחבירו כמו עד עתה זה לא מקרי מזיק ממש ולא יוכל לשעבד קרקע חבירו שלא לעשות בו חנות אפילו אליבא דרבנן דאינו מזיקו על ידי עשייתו הגם שלא יוכל למכור כמו בראשונה זה בא ממילא ובכהאי גוונא גם רבנן מודו (כמבואר בנמוקי יוסף) דאינו יכול למחות בו מלעשות בקרקעו מה שירצה וכי מי נתן לו רשות בזה שעשה חנות מקודם לשעבד קרקע של חבירו שגם בו מקום לעשות חנות ולכן לכולי עלמא מותר ורק רב הונא סבירא ליה דאסור דפסקי ליה לחיותיה כפירוש רש"י ז"ל [ב"ב כ"א ע"ב ד"ה מרחיקין] כיון שעשה בתחלה והרגיל קונים הוי כמו שזכה בהמסחר הלז וחצרו זכה לו ואפילו לר' יוסי אסור דהוי גירי דיליה ממש שהוא החזיק במסחר או באומנות ההיא והוי חבירו מזיקו ממש והוי כמו דזכה בחלון ברשות הרבים ההפקר דהוא הרגיל האומנות הזה למבוי ואין לחבירו חלק באומנות הזה ולכן הוי מזיקו ממש ואסור לכולי עלמא:

אמנם הדברי חיים מציין לתשובת הרמ"א סי' יו"ד בפירוש דלכמור בזול הרבה כולי עלמא מודים דאסור. הן אמת דדבריו ז"ל נפלאו מאד והבית אפרים ז"ל מאריך בהבנת דבריו אך גם ברבינו ירוחם (מישרים נתיב ל"א ח"ו [ק"א ע"ד]) מביאו בספר ב"י ז"ל [סי' קנ"ו מחודש ב'] כתב בהדיא, דמותר להלוות ברבית בזול מעט ואין חבירו יכול לעכב, משמע הא בהרבה בזול אסור:

נמצא באוצר החכמה, עמוד 118 בספר), מעניינו של סוחר שמוריד את המחירים המקובלים בין הסוחרים בשמינית. הכרעתו הברורה של הרב ר' יהודה פרנקל תאומים היה שאין שאר הסוחרים יכולים למנוע זאת בעדו, ותמך דבריו מדברי השולחן ערוך בחושן משפט סימן קנ"ה סעיף ה' בהגהה בשם רבנו ירוחם והרחיב בדבר כפי שהובאו הדברים בספרות התשובות שהייתה קיימת לפניו. יצירה מזו אוסר המשיב אף לתקן תקנות בית דין מקומיות שיגרמו לאדם שלא יוכל להזיל סחורתו משום שהדבר עלול לפגוע בצרכנים.

הנחת היסוד של הפוסקים שהיא שטובת הצרכנים היא העיקר גם במחיר קפסקת לחיותי של מישהו מהמתחרים.

מיהו בני"ד יש מקום לטעון שטובת הצרכנים היא שבכל מושב תהיה צרכניה שתספק מוצרים לתושבי המקום ע"מ שלא יכתתו את רגליהם למרחקים עבור כל פת לחם. וכדי שהצרכניה המקומית תוכל להתקיים עליה להישען על היקף מכירות סביר. ויצאיה החוצה של לקוחות פוגעת ברווחיות של הצרכניה המקומית וביכולתה להמשיך ולהתקיים לטובת תושבי המקום. עוד נעמוד על נקודה זו בהמשך.

התייחסות לשיטת האביאספ

יש להזכיר בעניין זה את שיטת ה"אביאספ" שמבוי הסתום משלשה צדדים באופן שבא שמעון ופתח חנות בצד הפתוח באופן שאי אפשר לעבור אלא משם, נראה שיכול בעל החנות הפנימית לעכב את פתיחת חנותו של שמעון כדבר הונא וברמ"א כתב שבמקרה קיצוני כזה גם רב הונא בריה דרב יהושע

פוטרם ממס גם את כל הקניות שעושים הקונים שאינם מחברי המשק השיתופי, הן הלקוחות מתושבי הסביבה והן לקוחות מזדמנים אחרים. למען שמירה על הגינות המסחר היינו אנו יכולים לדרוש מהם שאכן יקיימו חובה זאת. אם כי למעשה אין זה מתפקידו של בית הדין שהרי חובה זו היא חובה אזרחית ברורה שהעובר עליה מבצע עבירה פלילית והיא נתונה לפיקוח של שלטונות המס, וחזקה עליהם שהם מבצעים חובתם כדין.

אך העובדות הן שונות. הוצג בפנינו אישור של רואה החשבון מר בועז מקלר כי כרואי החשבון של המושב השיתופי רמת מגשימים המושב משלם כדין מס ערך מוסף בגין הכנסות המושב ממכירות בצרכנייה היישובית ללקוחות שאינם תושבי המקום. אין אפוא מקום לטעון טענה זו.

אלא שגם אחרי תשלום המע"מ שנגבה מלקוחות חיצוניים המחירים עדיין נמוכים יותר בגלל שהצרכנייה ברמג"ש אינה מיועדת למטרות רווחיות אלא לספק מוצרים לחברי המושב השיתופי, וכמו"כ עובדי הצרכנייה מקבלים רק משכורת, והנהיגול היעיל מאפשר הוזלות מסוימות שמהן נהנים גם לקוחות חיצוניים.

עם כל ההבנה לטענת התובעים, עצם העובדה שחנות מסוימת באזור מוכרת במחירים זולים מאשר חנויות אחרות, אינה יכולה להיות סיבה מספקת לטענת קא פסקת לי לחיותי. דוגמאות רבות לעניין זה בתשובות הפוסקים.

אזכיר תשובה אחת מאלפת וברורה בספרו של ר' אריה יהודה פרנקל תאומים שחיבר ספר תשובות בשם "גור אריה יהודה" (נדפס בעיר זאלקווא בשנת תרפ"ז 1827, הספר

שכל הוצאות קיומה של החנות מהווה חשבון סגור שאינו מנצל את המשאבים האחרים של המשק המשותף ברמת מגשימים אלא מכוסה כולו, משכורות העובדים, הוצאות החזקת ציוד החנות וכד', הכל מן הכנסות החנות עצמה. אך מכיון שהחנות אינה מבוססת על שיקולי רווח ומתנהלת ביעילות, יש באפשרותה להוזיל במידה מסוימת חלק מהמוצרים, וגם לקוחות חיצוניים זוכים להנחות אלו למרות שהם משלמים מע"מ. ולכן יש לקוחות המעדיפים לקנות ברמת מגשימים ומחלישים בכך את הצרכניות המקומיות במושבים. עם זאת, איננו יכולים מבחינה הלכתית למנוע את הנהלת החנות ברמג"ש ממכירה לכל לקוח קבוע או מ או מזדמן, בשעה שהעולם הרחב פתוח בפני קניות זולות בכל מקום שהוא.

עם זאת עלינו להיות ערים לכך שאם מתח הרווחים של הצרכניות המקומיות יהיה נמוך מדי, כתוצאה מהעדפה של התושבים המקומיים לרכוש מוצרים בחוץ, הדבר עלול למוטט את הצרכניות המקומיות ולהביא לסגירתן חלילה. התושבים הרוכשים בחוץ, כורתים כמו ידיהם את הענף עליו הם יושבים. הם יאלצו לבסוף לנסוע למרחקים על כל פת לחם ושקית חלב. למותר לציין, שהצרכניה המקומית אינה יכולה להתפרנס רק ממוצרים בפיקוח שמתח הרווחים שלהם נמוך.

לכן נראה לנו להודיע לכל התושבים שמבחינה מוסרית עליהם להימנע מקנייה מחוץ למושב, מקור לכך יש בספרא בהר פרשה ג סוף פרק ג:

מנין כשהוא מוכר לא תהיה מוכר אלא

מודה. השולחן ערוך לא הזכיר דברי האביאסא ואכן יש ידון האם בכהאי גוונא נחלקו כלל השולחן ערוך והרמ"א. ואן דעת החתם סופר שבפסיקת חיותיה ברורה וקיצונית כזו לא יחלקו הפוסקים להלכה שבעל חנות מקומי פנימית יכול לעכב.

צ"ע אם המקרה שבפנינו דומה להלכת האביאסא. מדובר ביישובים שונים. בני רמת מגשימים לא הביאו שום חנות לתוך היישובים הסמוכים (דבר שהיינו מונעים מהם). אדרבה, בני היישובים שמחלקים וודאי קנייתיהם בין החנויות המצויות ביישובם ובין הרשתות הזולות הקיימות באזור כולו וגם הן יכולות להתחרות בחנויות המקומיות ואף אחד לא יוכל למנוע זאת מהן. כיום אדם אינו צריך להטריח עצמו לשום חנות. הוא יכול לשבת ולבדוק במחשב את כל המחירים ברשתות השונות לבצע הזמנות באינטרנט ולקבל הזמנתו לביתו בדרך כלל ללא כל תוספת מחיר. תנאי השוק הם שוק פתוח לגמרי שאין יכולת חוקית ולא מעשית למנוע תחרות.

אומנם בדרך כלל אפשרות זו קיימת רק בהזמנות גדולות, אך הן מקו הרווחיות העיקרי של הצרכניה, ובכל זאת אין שום אפשרות למנוע הזמנות כאלו מבחוץ.

אילו היה מושב רמת מגשימים מנצל את זכותו לפטור ממיסים גם על הקונים מחוץ למושב היה לנו מקור לטענת מסחר שאינו הגון והיה בכוחנו להתערב במצב זה. משהוצג בפנינו מסמך ברור של רואה החשבון של המושב שכל הקניות המזדמנות מחויבות במע"מ נחה דעתנו מבחינה זו. כמו כן, הובהר בדיון על ידי איש רמת מגשימים

להתערב במצב הקיים בו צרכניית מושב רמת מגשימים פותחת שעריה בפני קונים שאינם בני המושב השיתופי הן קונים מן האזור או קונים במזדמנים אחרים.

למרות האמור לעיל, אנו רואים בהעדפה של קניית מוצרים במקום אחר, בפרט ברמת מגשימים שאינו זקוק לפרנסה, מצד לקוחות אחרים, פגיעה לא ראויה בצרכניה המקומית שפרנסתה תלויה רק בתושבים המקומיים.

כמו"כ, יש לתלות מודעה ברורה בשערי החנות של רמת מגשימים שהמחירים ללקוחות שאינם תושבי המושב כוללים מס ערך מוסף והם שונים מן המחיר של תושבי המושב.

והאמת והשלום אהבו.

חתומים:

הרב יעקב אריאל - אב"ד

הרב חנן קבלן - דיין

הרב אהרן כ"ץ - דיין

לעמיתך? תלמדו לומר וכי תמכרו ממכר לעמיתך, ומנין כשהוא קונה לא תהיה קונה אלא מיד עמיתך? ת"ל או קנה מיד עמיתך.

כלומר התורה לימדתנו כאן עקרון חשוב שבנושאים מסחריים, הן על המוכר והן על הקונה לשקול גם שיקולים מוסריים ערכיים ולא רק שיקולים כלכליים של רווח והפסד. ובפרט כשעל המשקל עומד המשך קיומה של הצרכניה המקומית. דבר זה הוא אינטרס חיוני ולכן נראה שראוי להימנע מרכישת מוצרים בצרכניה חיצונית.

המושג "עמיתך" הוא יחסי, כשם שמצינו לעניין צדקה עניי עירך קודמים לעניי עיר אחרת אף כאן עמיתך בעירך קודם לעמיתך במקום אחר, מה גם שהעמית המתחרה (רמג"ש) אינו מתפרנס מרווחי הצרכניה ואינו זקוק ללקוחות חיצוניים, בעוד שהצרכנייה המקומית תלויה במספר צרכנים סביר כדי להתקיים.

החלטה:

בית הדין מנוע מבחינה הלכתית-משפטית